

KAZIMIERZ KRAWIARZ

NAPRAWA „FORTEPIANU CHOPINA” Z SALONU TYTUSA DZIAŁYŃSKIEGO W ZAMKU KÓRNICKIM

W salonie Tytusa Działyńskiego w Zamku Kórnickim stoi niewielki fortepian, o którym mówi się, że grał na nim Fryderyk Chopin¹. Nie ma jednak pewności co do tego, toteż bogata literatura poświęcona Chopinowi nie odnotowała takiego faktu². Forte pian pochodzi z salonu siostry Tytusa Działyńskiego, Klaudyny Potockiej, w Dreźnie, gdzie znalazła się wraz z mężem po upadku powstania listopadowego. Zamieszkała tam także jej matka, Justyna z Dzieduszyckich Działyńska. Jak wiadomo, upadek powstania spowodował ucieczkę i masową emigrację uczestników i innych Polaków w obawie przed represjami zaborców. Klaudyna w Dreźnie organizowała pomoc uchodźcom. Atmosfera panująca wśród emigrantów była trudna. Ciężko było się im pogodzić z klęską. Wielu z nich utraciło bliskich, majątek, szansę powrotu do kraju. Panowała rozpacz i zwątpienie, znalazło to swój wyraz w dziełach wielu twórców. W czasie powszechnej żałoby w kraju noszono żałobną biżuterię. Czyniono tak i na emigracji (czego przykładem są bransolety i krzyż Klaudyny znajdujące się w zbiorach kórnickich)³, pociechy i uspokojenia szukano w muzyce. Nie szczędzono więc wydatku na kupno fortepianu, tym bardziej że, jak podaje tradycja, gościem domu Potockich bywał Fryderyk Chopin. Wiadomo, że koncertował on zawsze na własnym fortepianie⁴, ale niewykluczone, że czasami siadał do fortepianu gospodarzy.

Z historii podróży Chopina wiemy, że do Drezna zaglądał dosyć często. Spędzał tam nawet dłuższe okresy, w 1831 r. był 2 razy. Przebywał w tym mieście również w 1835 i 1836 r.⁵ Szczególnie czas po upadku

¹ Z. Skorupska: *Chopiniana w zbiorach Biblioteki Kórnickiej*. [W:] *The Book of the First International Musicological Congress Devoted to the Works of Fredrick Chopin*. Warszawa 16th-22nd February 1960. Warszawa 1963.

² M. Tomaszewski: *Chopin*. [W:] *Encyklopedia muzyczna PWM*. Warszawa 1984; H. Volkmann: *Chopin in Dresden*. Drezno 1963.

³ B. Dolczewska: *Zabytkowe złotnictwo w zbiorach kórnickich*. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” Z. 15: 1979 s. 9-30.

⁴ Tomaszewski, *op. cit.*

⁵ Tomaszewski, *op. cit.*, Volkmann, *op. cit.*

powstania był ważny w życiu Chopina. Wiadomo, że w powstaniu nie uczestniczył, ale całą swoją duszą był zaangażowany w jego idee. Znalazło to odbicie w jego późniejszej twórczości. Kompozytor utrzymywał ściśle kontakty z Działyńskimi⁶. Istnieje obraz *Bal w Hotelu Lambert (Polonez Chopina)* malowany w 1849 r. przez przyjaciela i malarza Chopina, Teofila Antoniego Kwiatkowskiego (również autora pierwowzoru portretu Jana Działyńskiego, obrazu umieszczonego obecnie w salonie nad fortepianem). Kwiatkowski ukazał na obrazie wizję przyszłości z postaciami Działyńskich i Czartoryskich na pierwszym planie. Wszyscy skupieni są wokół Chopina, wsłuchani w muzykę⁷.

Przeżycia powstania listopadowego, trudy emigracji, a następnie wysiłek konsolidacji Polonii i nieustannej samarytańskiej pomocy udzielanej innym nadszarpnęły zdrowie i częściowo przyczyniły się do śmierci Klaudyny. Zmarła w Genewie 1836 r. Fortepian przywieziono z Drezna do Kórniku w 1844 r. wraz z innymi pamiątkami po Klaudynie i jej matce⁸. Kult artysty, uwielbienie dla Chopina, dyktowały różne formy gromadzenia pamiątek po nim. Fortepian przypuszczalnie potraktowano jako „relikwię” po wielkim kompozytorze i nie był on używany. Bogate życie muzyczne organizowane przez Działyńskich skupiało się raczej wokół Pałacu Działyńskich w Poznaniu.

Fortepiany były powszechnie używanymi instrumentami klawiszowymi od początku XIX w. Poprzednikami ich były klawesyny służące do muzyki kameralnej i jako instrumenty w orkiestrach oraz klawikordy używane kameralnie. Fortepian przyjął kształt od klawesynu. Od obu poprzedników różni się mechaniką młoteczkową, która usunęła wady tak klawikordu, jak i klawesynu. Zapewnia ona fortepianowi nie tylko czystość i donośność brzmienia, lecz także bogatą skalę cieniowania dynamiki dźwięku. Istnieją dwie odmiany mechanizmów młoteczkowych: wiedeńska i angielska. Mechanika wiedeńska ułatwia śpiewne prowadzenie melodii i umożliwia finezyjną technikę wirtuozowską. Brak jej jednak pełnego i donośnego brzmienia⁹.

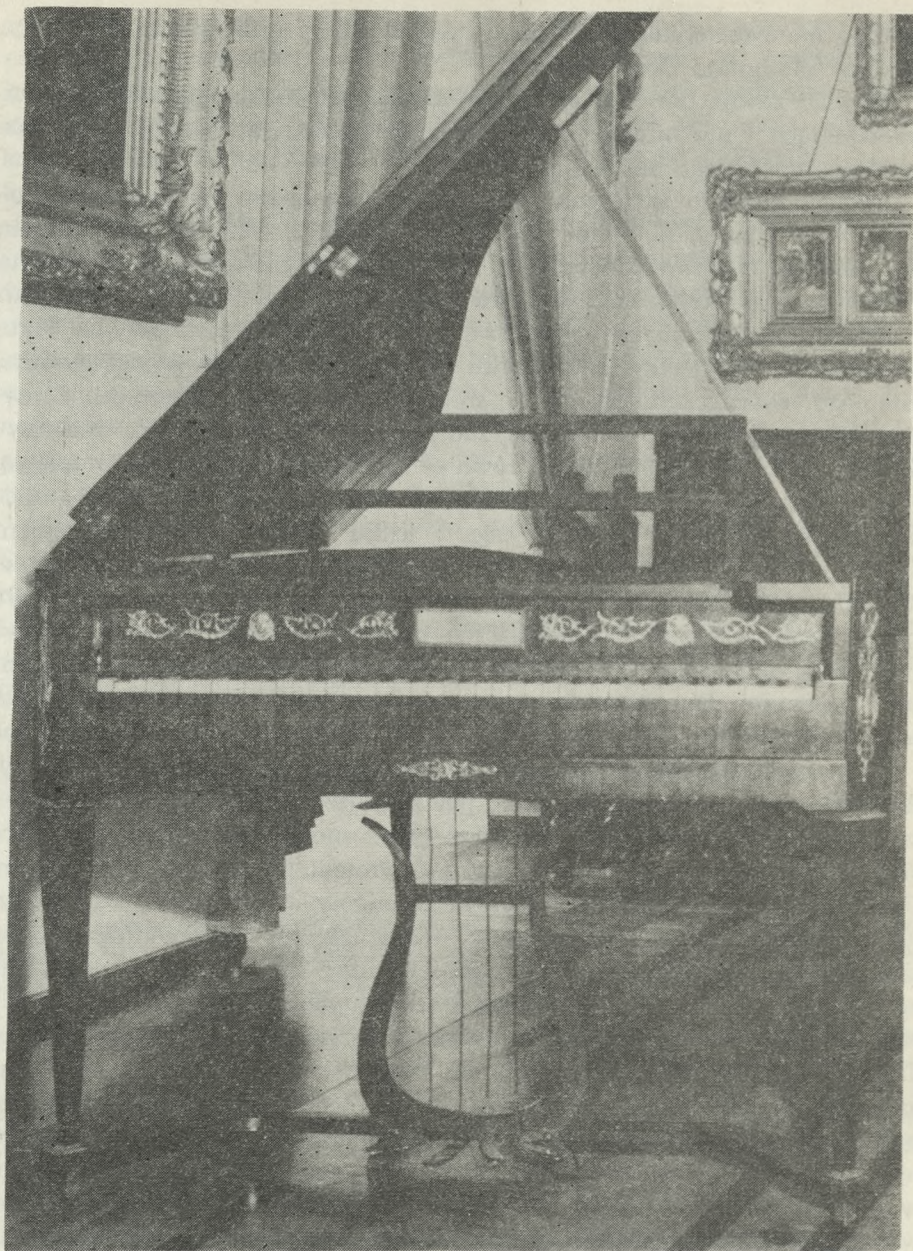
Fortepian w Kórniku wyprodukowała firma Brodmanna w Wiedniu (Brodmann in Wien, Josephstadt No 40) działająca do 1828 r. Fortepian określany jest jako niewielki, ma 230 cm długości, 118 cm szerokości (w najwęższym miejscu 30 cm) oraz 87 cm wysokości. W literaturze

⁶ Z. Skorupska: *Frederyk Chopin w relacjach Leonarda Niedźwieckiego*. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” Z. 9-10: 1968 s. 97-119.

⁷ J. Wałek: *Teofil Antoni Kwiatkowski (1808-1891) — Bal w Hotel Lambert w Paryżu (Polonez Chopina)*. Il. 247. [W:] *Polaków portret własny*. Pod red. Marka Rostworowskiego.

⁸ B. Dolczewska, Z. Dolczewski, *Zarys historii mebli w zamku kórnickim*. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” Z. 15: 1979 s. 11.

⁹ C. Sachs: *Historia instrumentów muzycznych*. Warszawa 1975.

Il. 4. Tzw. „fortepian Chopina”

odnotowano 3 fortepiany tej firmy, którą w 1828 r. przejął uczeń Josepha Brodmanna, Ignatz Bösendorfer¹⁰.

Wygląd zewnętrzny fortepianu w Zamku Kórnickim przedstawiał się zadowalająco i nie budził zastrzeżeń służb konserwatorskich, stąd małe zainteresowanie jego naprawą.

Sercem każdego fortepianu są: płyta rezonansowa, mechanizm młoteczkowy i struny. Głównie od ich jakości zależy charakter brzmienia instrumentu. Obudowa fortepianu kórnickiego wykonana jest z drewna sosnowego, pokrytego okleiną mahoniową w ciemnym kolorze. Fortepian w swojej konstrukcji nie posiada żadnych elementów metalowych. Płytę rezonansową wykonano ze świerku. Do tego celu używa się świerku górskiego, charakteryzującego się małymi przyrostami rocznymi. Strojnica albo podstawek — miejsce zamocowania kołków strun, jest wykonana z drewna bukowego, również pokrytego okleiną mahoniową. Płyta rezonansowa o grubości 5 mm, od której zależy w znacznej mierze dźwięk fortepianu, składa się z kilku części sklejonych klejem kostnym. Mimo upływu lat płyta ta znajduje się w idealnym stanie. Warunki, jakie panują w zamku kórnickim, są bardzo korzystne dla mebli. Brak ogrzewania pomieszczeń oraz grube mury zamku zapewniają płynność zmian termicznych i wilgotnościowych pomiędzy sezonami rocznymi. Dno korpusu rezonansowego fortepianu w Kórniku jest od dołu zamknięte. Tego nie spotyka się w nowszych typach fortepianów.

Stan mechanizmu, strun, systemu tłumików przed naprawą nie był zły, ponieważ nie nastąpiły tutaj poważniejsze uszkodzenia. Całkowitemu zniszczeniu uległy filce zjedzone przez mole. Wyjątkiem były filce młoteczków pokryte delikatną skórką. Wymieniono również kilka strun. Dokładnemu przeglądowi poddano mechanizmy młoteczkowe oraz wszystkie pozostałe elementy fortepianu. Wiedeński typ fortepianów charakteryzuje się prostymi strunami. Jest ich tutaj 222. Są one zamocowane na kołkach różniących się od kołków u innych fortepianów wielkością oraz tym, że nie mają otworków do strun. W początkach XIX w. do produkcji strun używano miękkiej stali, bo łatwiej było je wtedy nawinąć na kołki. Obecnie struny wytwarza się z twardej stali, co powoduje kłopoty z ich umocowaniem na kołkach fortepianu. Fortepian po nastrojeniu stracił swój oryginalny strój. Przyczyną tego może być tylko mocowanie kołków na strojnicy lub drewniana konstrukcja skrzyni. Nie jest wykluczone, że w rachubę wchodzi również zestarzenie się materiału, z którego wykonane są struny. Fortepian ma 6 oktav, rozpoczynających się od F w oktawie wielkiej i kończących się na f⁴ w oktawie cztero-kreślnej. Współczesne fortepiany koncertowe posiadają 7 oktav. Ciekawostką fortepianu kórnickiego jest istnienie strun głuchych, które są zamocowane wyłącznie w celu wypełnienia pustej przestrzeni.

¹⁰ F. J. Hirt: *Meisterwerke des Klavierbaues*. Olten 1955.

Naprawy stolarskie „fortepianu Chopina” polegały na nowym zamocowaniu nóg, wypolerowaniu powierzchni i pokryciu jej nowym szlakiem i woskiem. Przy okazji oczyszczono wszystkie empirowe okucia mosiężne, a brakujące elementy dorobiono. Całość prac stolarskich wykonał Zakład Konserwacji Mebli Tadeusza Człapy z Poznania w roku 1987.

Zadania naprawy mechanizmu fortepianu oraz jego nastrojenia podjął się Kazimierz Smytry ze znanej rodziny poznańskich stroicielei fortepianów. Jest rzeczą oczywistą, że kórnicki fortepian pod względem muzycznym nie przedstawia obecnie wielkiej wartości. Ze względu na małe rozmiary i zabytkowy charakter można wykonywać na nim niewielkie utwory muzyczne, takie jak: pieśni, preludia czy etiudy. Jego największą wartością jest to, że pozwala na odtworzenie w przybliżeniu muzyki z początków XIX w. tak, jak wykonywali ją ówcześni kompozytorzy i muzycy; takiej, jakiej słuchano 150 lat temu.

Fortepian w Zamku Kórnickim według ustnej informacji Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie jest jedynym znanym fortepianem firmy Brodmanna z Wiednia w Polsce. Obok fortepianu z Antonina i fortepianu rodziny Pruszków w zbiorach Muzeum Narodowego w Poznaniu jest to trzeci instrument, z którym łączy się imię Fryderyka Chopina w Wielkopolsce ¹¹.

THE RESTAURATION OF THE “CHOPIN’S GRAND PIANO”
FROM THE PARLOUR OF TYTUS DZIAŁYŃSKI IN THE KÓRNIK CASTLE

Summary

The author lets us know about the repair made in 1987 about the grand piano from the parlour of the Kórnik Castle. According to the tradition Fryderyk Chopin used to play on it while staying as a guest with the Działyński in Dresden after the November Uprising. In the year 1844 this instrument along with other remembrances of the deceased Klaudyna Potocka and her mother, were brought to Kórnik. This instrument is the only one in Poland out of the three known grand pianos of the Viennese make Brodmann, and it is one of the three instruments in Great Poland with which the name of Chopin is associated. The present repair restore the sound which was possessed by the instrument one hundred fifty years ago.

---

¹¹ Skorupska: *Chopiniana...*

